

Téma 1.

Právo a instituce

/fakulty, studium, právní věda, normativní škola/

*„Práce vědecká je jen článkem mezi těmi, kdož odešli,
a těch, kdož přijdou.“ Jaromír Sedláček*

Fakulty a studium

V meziválečném Československu fungovalo (až) šest právnických fakult. K tradiční pražské univerzitě (v roce 1882 rozdělené na českou a německou, která však byla zrušena v roce 1945) se po vzniku Československa nově připojily Masarykova univerzita v Brně (1919) a Univerzita Komenského v Bratislavě (1919, právnická fakulta až 1921). V Praze byly navíc zřízeny i další dvě „nečeské“ právnické školy: fakulta právních, hospodářských a sociálních studií Ukrajinské svobodné univerzity (1921-1945) a krátce také Ruská právnická fakulta (1922-1928), kde vyučovaly významné osobnosti ukrajinského a ruského exilu a některé z nich se také reprezentativně zapojovaly do právního života své nové vlasti.

Na fakultách působili řádní a mimořádní profesori, soukromí docenti a případně i asistenti. Soukromí docenti měli sice právo přednášet (*venia docendi*), ale nebyli zaměstnanci fakulty a většinou působili v praxi. V čele fakulty stál děkan, který byl volen na jeden akademický rok. Tato volba však byla pouze formální, protože se dodržovalo pořadí podle délky akademické dráhy.

Vysokoškolské studium trvalo čtyři roky a dělilo se na tři bloky: 1) na historicko-právní (římské právo, církevní právo, československé právní dějiny, dějiny veřejného a soukromého práva ve střední Evropě) vyučovaný v 1. až 3. semestru a 2) na judiciální (občanské právo hmotné a procesní, obchodní právo, trestní právo hmotné a procesní) a 3) státovědecký (ústavní právo, správní právo, národní hospodářství, finanční právo, mezinárodní právo) souběžně vyučované ve 4. až 8. semestru. Každý z bloků byl zakončen státní zkouškou a v případě zájmu i zkouškou rigorózní ze stejných předmětů. Po vykonání tří rigoróz se udílel doktorát, který byl jednou z podmínek pro výkon advokacie a akademickou dráhu.

Meziválečná právní věda a brněnská normativní škola

Dostatečné institucionální zázemí se vedle svobodného vědeckého prostředí staly základními předpoklady pro kvalitu a zaslouženou proslulost naší meziválečné právní vědy. Tato éra bývá spojována především s rozvojem brněnské normativní školy (resp. normativní teorie), která začínala konkurovat tradiční právní vědě, reprezentované pražskou právnickou fakultou. Jejich představitelé byli ve stálém napětí: méně časté (věcné i osobnější) polemiky střídalo

častější přezírání. Jeden z nejslavnějších meziválečných absolventů pražské právnické fakulty, pozdější akademik Viktor Knapp (1913-1996) vzpomínal, že „některými profesory bylo považováno za téměř neslušné, byť jen vyslovit jména brněnských normativistů“. Někteří z pražských profesorů, zvláště civilisté Jan Krčmář (1877-1950) a Emil Svoboda (1878-1948), se však snažili s brněnskými kolegy-normativisty udržovat korektní vztahy, byli jejich názory také částečně ovlivněni a ke kritické reflexi vedli i své nadané žáky. Někteří z nadějných pražských absolventů, kteří se vydali na vědeckou dráhu, se proto důkladně seznamovali také s normativní teorií, a i když ji později často podrobovali ostré kritice, tak měli v jisté fázi svého vědeckého vývoje k názorům normativistů blízko, jako např. právní historik Václav Vaněček (1905-1985) či civilista Vladislav Čermák (1907-1983), kterého sám Krčmář považoval za svého teoreticky nejzdatnějšího žáka.

Vzestup a šíření tzv. normativní teorie (také ryzí, resp. čisté nauky právní) byly úzce svázány s osudy výrazných učitelských a vědeckých osobností působících na brněnské právnické fakultě, které dokázaly inspirovat a ovlivňovat své okolí: ať už bezprostředně své studenty, z nichž někteří se později stali jejich kolegy a pokračovateli, tak i zprostředkovaně – přesvědčivostí vlastní odborné práce – také širší vědeckou obec. V zásadě můžeme rozlišit tři badatelské generace brněnské normativní školy, které spojuje vazba k zakladatelské osobě Františka Weyra (1879-1951) a až na výjimky také působení na brněnské právnické fakultě. První generace pokračovatelů vyšla z těch, kteří už jako absolventi navštěvovali v letech 1917 až 1918 Weyrův a Englišův vědecký seminář na české vysoké škole technické v Brně, zvl. Jaroslav Stránský (1884-1973), Jaromír Sedláček (1885-1945) a Rudolf Dominik (1889-1951); k další generaci se počítají první absolventi (1924) brněnské právnické fakulty Adolf Procházka (1900-1970) a Zdeněk Neubauer (1901-1956); k poslední pak i mladší absolventi jako Vladimír Vybral (1902-1980), Václav Chytil (1907-1980), Vladimír Kubeš (1908-1988), Hynek Bulín (1908-1996) či ještě později Ota Weinberger (1919-2009).

Proběhlo jen málo meziválečných polemik, do kterých by nebyl zapojen některý z brněnských normativistů. A probíhaly i po roce 1945 – doslova od kateder až po jednání vlády (poválečnými ministry se totiž stali také profesoři Stránský a Procházka – první za národní socialisty, druhý za lidovce) – než byly násilně umlčeny únorovými událostmi. Je přitom příznačné, že oba totalitní režimy a jejich ideologie, se kterými se česká společnost setkala, považovaly normativní teorii za svého nepřítele – zatímco národní socialismus v ní viděl levicové nebezpečí, komunismus naopak ultrapravicovou reakci.

Z pramenů:

a) K brněnské meziválečné právní vědě

„Ze tří tehdejších právnických fakult v Československu, pražské, brněnské a bratislavské, byla v době, kdy jsem studoval, tj. v letech 1926-1930, a již před tím a i potom, po vědecké stránce nesporně v čele fakulta brněnská. Zde kvetla tzv. brněnská škola právní (tzv. Ryzí nauka právní neboli Normativní teorie) a brněnská národohospodářská (teleologická) škola, vedená skutečnými vědci a strhujícími pedagogy, zejména Františkem Weyrem, jejím prvním děkanem a později čestným doktorem, Karlem Englišem, prvním rektorem Masarykovy university a posledním svobodně voleným rektorem Karlovy university a rovněž čestným doktorem Masarykovy university, neobyčejně ostrým a erudovaným právním filozofem a teoretikem práva a řízení trestního a práva mezinárodního Jaroslavem Kallabem, hluboce filozoficky založeným znamenitým civilistou Jaromírem Sedláčkem a dalšími zejména prof. Dr. Dr. Baxou, Františkem Vážným, Vackem, Janem Loevensteinem, Rudolfem Dominikem a Janem Vážným.

V dalším svém životě jsem prošel mnoha právnickými fakultami, jsem však přesvědčen, že s takovou vědeckou úrovní a zapáleností pro věc jsem se nikde nesetkal.“

KUBEŠ, Vladimír. ... a chtěl bych to všechno znovu. Brno: Masarykova univerzita, 1994, s. 13.

b) Josef Vančura (1870–1930) a historizující pojetí práva

„... ústavy nového práva připojují se těsně k útvarům již dříve platným, jsouce jenom dalším článkem téhož řetězu; důsledno tedy, že pochopení článku posledního musilo by býti neúplným a namnoze i nesprávným bez současné znalosti toho, co předcházelo.“

VANČURA, Josef. Usucapio pro herede. Studie z práva římského. Praha: nákl. vl., 1897, s. 122.

c) Zdeněk Neubauer (1901–1956) a normativní pojetí práva

„...normativní teorie [...] chce z právní vědy odstraniti veškeré poznatky a úvahy právní vědě metodicky cizí. Proto byl navržen termín >čistá právní věda<.

K tomu účelu definuje si normativní teorie pojem práva. Jako u kteréhokoliv jiného pojmu nemohu nikoho přinutiti, aby určitým slovem označoval právě ten myšlenkový obsah, který já mám na mysli. Ale ovšem nemohu se s ním domluvit, dokud se neshodneme na tom, co chceme rozuměti pod určitým právním termínem. Nemohu tedy usvědčiti z omylu toho, kdo bude slovem právo označovati mravní ideu spravedlnosti a úsudky z ní činěné, ani toho, kdo slovem právo bude označovati souhrn pravidelností sociálního dění. Normativní teorie naproti tomu definuje právo jako souhrn norem charakterizovaných určitým formálním znakem bez ohledu na jejich obsah, totiž – stručně řečeno – jako souhrn norem vydaných státem.“

NEUBAUER, Zdeněk. Interpretace a aplikace práva v pojetí normativní teorie. In: Právník, 1931, roč. 70, s. 534.

d) Vladimír Kubeš (1908–1988) a pozitivistické pojetí práva

„Pojem práva se nám kryje s tím, čemu se říká „positivní právo“. „Přirozené právo“ je logicky monstrem, neboť slovem „přirozené“ deroguji pojem práva. Pro právníka, poznávajícího právní řád, právo je jen jedno – právo „positivní“. Označení „přirozené právo“ může dnes míti význam toliko historický, t. j. slouží nám za označení určitého myšlenkového hnutí rázu převážně kulturně historického, které se však s hlediska noetického pohybovalo po bludných cestách.“

KUBEŠ, Vladimír. „Přirozené zásady právní“ a „dobré mravy“ v obecném zákoníku občanském. In: Randův jubilejní památník. Praha: PF UK, 1934, s. 402–403.

„...ve skutečnosti všechny přirozenoprávní nauky se především zabývaly otázkou, jak správné právo tvořit. Právě tyto nauky mají o zkvalitnění zákonodárné práce nesmírné zásluhy a učinily pro právní ideu nekonečně více než všechny směry právního pozitivismu.“

Týž. „... a chtěl bych to všechno znovu“. [Paměti.] Brno: MU, 1994, s. 181.

e) Bohuš Tomsa (1888–1977) a sociologické pojetí práva

„Ale jak si ve skutečnosti počínala právní věda, která na ochranu platného práva vystoupila proti kacířským zásadám volnoprávníků, a jak si počínala prakse, která její učení přijala za své? Upřely povahu pozitivněprávní normy jedinečnému ustanovení § 7 o. z. o. o přirozených zásadách právních označivše je za ideologický přežitek a za blud zákonodárcův; prohlásily ustanovení o základních právech a svobodách občanských za pouhé akademické zásady, za „zákonodárcovy monology“, jež nemají povahu norem závazných pro soudy a správní úřady ...“ [...]

„Povrchnímu pozorovateli mohlo by se zdáti, že volnoprávní směr zápas odehrávající se mezi ním a tradiční právní vědou byl zjev ryze dobový vyrostlý z povahy a tempa moderního života. Díváme-li se však na něj očima historika, objeví se nám ve zcela jiném světle: totiž jako jedna etapa boje o živé o právo, který se v právním životě vede od pradávna. Jeho podstata zůstává stále táž, mění se jen jeho forma a úseky na nichž se odehrává; neboť někdy se vede skrytě, jindy zjevně; jednou se svádí na půdě zákonodárství, podruhé aplikace, potřetí zase na půdě theorie.“

TOMSA, Bohuš. O živé právo. In: Právní praxe, 1944/45, roč. 9, č. 1, s. 1-5, cit. s. 3-4.

f) Václav Vaněček (1905–1985) a revoluční pojetí práva

„Jde-li o jinak uznávané a nezávadné hnutí zdola, jde už nutně také zároveň o zdola příslušné právo, jež deroguje všemu, co je mu na překážku, ať už je to výměr, dekret, výnos, nařízení, či sám formální zákon. V tom je právní podstata lidové demokracie; to je princip, bez jehož uznání nelze zdárně budovat.“

[...]

„Revoluce jako vítězný projev práva, práva nového a lidového – to je poznatek, jež nesmíme napříště ztráceti ze zřetele. [...] Levice, socialismus a v první řadě komunismus – to je praktické uplatňování živého, stále se přeměňujícího práva bez ohledu na literu a na formu. Pravice a konservatismus – to je lpění na starém právu, na jeho formální „platnosti“, bez ohledu na proměny zatím nastalé.“

Vaněček, Václav. Obrodme právnictví!: právně-politická úvaha. Praha: Práce, 1946, s. 8–9 a 27–28.

g) Viktor Knapp (1913–1996) a marxistické pojetí práva

„Tato strohá vázanost práva ve smyslu subjektivním na právo ve smyslu objektivním je svrchovaně důležitá.

Znamená to, že neexistují žádné přirozené právní poměry a žádné přirozené právo, které by bylo dáno samým rozumem, Bohem a pod. a které by mohlo být v rozporu s právem daným.

Všechny odrůdy reakčních přirozenoprávních teorií oddělovaly od sebe právo přirozené od práva daného či psaného apod. a hledaly kořen přirozeného práva mimo společnost lidskou a mimo vůli lidskou.

Tyto kdysi za nástupu revoluční buržoasie sice pokrokové, později však naprosto reakční theorie vyvrcholily v nacistickém učení o vrozeném právu (geborenes Recht) a daném právu (gekorenes nebo gegebenes Recht), při čemž právo vrozené prýštilo z mystického spojení krve a půdy a bylo zjednáváno Führerem.

Na tomto příkladu vidíme, jak přirozenoprávní teorie vykonaly cestu od Boha přes rozum až do nitra Führerova a jak začaly jako ideologická zbraň revoluční buržoasie v boji proti feudalismu a skončily jako ultrareakční a kontrarevoluční zbraň fašistického imperialismu proti pracujícímu lidu.

S těmito nejrozmanitějšími druhy přirozeného práva marx-leninské pojetí právního poměru zcela skoncovalo.

Všechno právo je na zákon povýšená vůle vládnoucí třídy, určená materiálními životními podmínkami (objektivní právo).“

KNAPP, Viktor. Vlastnictví v lidové demokracii: právní úprava vlastnictví v Československé republice. Praha: Orbis, 1952, s. 34–35.

„Nikdy jsem ovšem nevěřil na univerzální přirozené právo a historie nikdy nedala důvod v něco takového věřit. Právo není přirozené, nýbrž historické.“ [...]

„Přes ušlechtilost motivů této myšlenky (každé přirozené právo je ostatně velmi ušlechtilé) je tato koncepce neudržitelná. Žádný zákonodárce nemůže zavázat příštího zákonodárce, aby nezměnil právní normu právní normou téže právní síly. Opak je protimluv.“

Týž. Velké právní systémy: úvod do srovnávací právní vědy. Praha: C. H. Beck, 1996, s. 19 a 209.

h) Karel Eliáš a přirozenoprávní pojetí práva

Komentář k § 3 nového občanského zákoníku

„Celé ustanovení má interpretační význam a otevírá tak blok paragrafů, jimiž se stanovují hlavní směrnice pro hledání a poznání skutečné zákonodárcovy vůle. Základní myšlenka, z níž se zde vychází, je idea, že zákon nepodložený velkými principy je stvořen jen k tomu, aby se překrucoval nebo vnucoval, a následkem toho jeho paragrafy stíhá osud ustanovení jen přechodných (*Camus, A. Člověk revoltující, Československý spisovatel, Praha 1995, str. 135*). Toto riziko se osnova snaží odvrátit metodou dále popsanou.

Prvním odstavcem se kodex soukromého práva přihlašuje k zásadám přirozeného práva a staví na nich. Jiný přístup nemohl být se zřetelem k Listině základních práv a svobod ani zvolen. Listina již v preambuli uznává neporušitelnost přirozených práv člověka a k jusnaturalistické koncepci lidských práv se, stejně jako Ústava, sama hlásí [...]. Toto pojetí se neomezuje jen na formulaci § 3 odst. 1, které nelze chápat jako proklamaci, ale jako vyjádření účelu zákona a vodítko pro řešení složitých právních případů (hard cases). Hledisko vyjádřené v tomto ustanovení rezonuje celou osnovou - i když v první hlavě Části první ze zřejmých příčin nejzřetelněji. Civilní kodex nemůže jít cestou odchylky od zásad našeho ústavního pořádku. Avšak vzhledem k tomu, že legislativní praxe v oblasti soukromoprávního zákonodárství je zhusta jiná (nehledě již k tomu, že je řada jednotlivých norem privátního práva zahrnuta v předpisech, obsahujících rovněž normy práva veřejného), je důležité, aby se zákoník k této otázce vyjádřil jasně a zřetelně. Samotné východisko, jež tvoří obsah § 3 odst. 1, není nové. Hlásila se k němu už na konci 18. stol. Hortenova osnova občanského zákoníku [...], třebaže do konečné verze všeobecného zákoníku občanského z r. 1811, vzhledem k politickým poměrům absolutistického státu, katalog přirozených práv člověka zahrnut nebyl. Ani dnes netřeba jít v tomto směru do velkých podrobností, byť z jiných důvodů. Plnit funkci charty lidských práv dnes u nás již občanský zákoník nemá, tento úkol je svěřen jinému právnímu předpisu a civilní kodex může Listinu základních práv a svobod jen provádět a provést.

Důraz na přirozené právo člověka brát se o vlastní štěstí neodpovídá jen běžně přijímané představě, že si každý člověk přeje být šťastný. Pojetí § 3 odst. 1 vychází z poznání, že svoboda člověka není samoučelná. Moc jednotlivce činit, co chce, v souladu se svým vlastním

určením, pojímaná abstraktně, může vést k dobrým i k zlým činům a v tomto smyslu stojí mimo obecné pojmy dobra a zla (de Jacourt). Ústavně chráněná svoboda jednotlivce není samoučelná. Ve vztahu k soukromým záležitostem člověka má svůj cíl, kterým je osobní štěstí. Přijatá koncepce má své filosofické a sociální zdůvodnění spjaté s tradicí i současností evropského myšlení od antiky po dnešek. Jak připomíná již na počátku zdejší civilizace Démokritos, zákon může životu lidí prospět, jen chtějí-li oni sami, aby se jim dobře dařilo (Svoboda, K. Zlomky předsokratovských myslitelů. 2. vydání. NČSAV: Praha, 1962, s. 134). Nic nezdůvodňuje lépe správnost uvedeného přístupu, než fakt, že „veškerá západní kultura směřuje k individuálnímu hledání štěstí“ (Aron, R. Angažovaný pozorovatel. 1. vydání. Mladá fronta, 2003, s. 315). Ve známých slovech Deklarace nezávislosti Spojených států o nezczitelném právu na vytváření osobního štěstí nelze vidět argument proti tomu, co bylo právě uvedeno. Naopak, Thomas Jefferson se odklonem od formulace Johna Locka akcentující hledisko majetku přihlásil důrazem na osobní štěstí člověka k myšlenkovému proudu tlumočenému zejména francouzskými osvícenci a jako štěstí chápal všestranný sociální a kulturní rozvoj jednotlivce [...]. Ostatně, v Praze již v r. 1774, tedy dříve, než Jefferson napsal do americké Deklarace známá slova o přirozeném právu na štěstí, přednášel na půdě zdejší univerzity profesor K. H. Seibt, jak blaho státu závisí na štěstí jeho občanů. I to odpovídá myšlenkovému konceptu, který precizně formuloval již Aristoteles, a podle něhož vlastní štěstí motivuje člověka k soudržnosti, konání dobra a pomoci ostatním (což ostatně potvrzuje trávající sociální zkušenost), a tím i k dosažení stavu, označovaného Aristotelem jako blaženství. Osnova bere na vědomí diferencovanost představ různých lidí o vlastním štěstí. Příznačným prvkem totalitarismu je představa, že stát sám nejlépe ví, co je štěstí, a snaha vnutit je člověku i proti jeho vůli. Proto se respektuje, že každý může žít podle svého, neporušuje-li přitom práva jiných, a že každý může usilovat o vlastní štěstí podle libosti, nepůsobí-li to jiným bezdůvodnou újmu. Tak se vzájemně doplňují dvě hlavní zásady soukromého práva: zásada autonomie vůle a zásada *neminem laedere*.

V druhém odstavci jsou koncentrovány ty právní zásady, k nimž osnova považuje za správné se soustředěně přihlásit. Sleduje se při nich hodnotová stupnice, k níž celá stavba zákoníku lne. Důraz na obecné zásady právní však osnova zákoníku podtrhla i na jiných místech a některé další zvláště zmiňuje jinde (např. zákaz šikany, ochranu dobré víry atd.). Osnova zdůrazňuje též, že není v moci zákona kodifikovat všechny obecné právní zásady, a vystřihává se rizika svádět praxi k mylnému pojetí, že za závazné právní zásady zákoník uznává jen ty, na které pamatuje jejich výslovným pojmenováním. Z toho důvodu se v posledním odstavci tohoto ustanovení podtrhává, že soukromé právo pramení také z dalších obecně uznaných zásad práva a spravedlnosti.

ELIÁŠ, K. a kol. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem*. Ostrava: Sagit, 2012, s. 64–66. Též srov. <http://obcanskyzakonik.justice.cz/fileadmin/Duvodova-zprava-NOZ-konsolidovana-verze.pdf>;

Vybraná literatura:

BLAHO, Peter, VLKOVÁ, Eva (edd.). *Právnicki na Univerzite Komenského v Bratislave*. 75 rokov činnosti Právnickej fakulty UK (1921-1996). Bratislava: PF UK, 1996. /Nová vyd. 2001 a 2006./

Brněnská věda a umění meziválečného období (1918-1939) v evropském kontextu. Sborník příspěvků z konference Masarykovy univerzity. Brno: MU, 1993, s. 137-192 (sekce věd právních).

KNAPP, Viktor. *Proměny času*. Vzpomínky nestora české právní vědy. Praha: Prospektrum, 1998.

- KUBEŠ, Vladimír. ... *a chtěl bych to všechno znovu*. Brno: MU, 1994.
- Týž. *Dějiny myšlení o státu a právu ve 20. století se zřetelem k Moravě a zvláště Brnu*. Díl I. a II. Brno: PrF MU, 1995.
- KUKLÍK, Jan. Právnické povolání v období první Československé republiky. In *Dějiny právního stavu a právnických profesí*. 2. rozš. vyd. Praha: UK v Praze - Právnická fakulta, 1999, s. 124-134.
- KUKLÍK, Jan a kol. *Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze*. Praha: Havlíček Brain Team, 2008.
- MALÝ, Karel, SOUKUP, Ladislav (edd.). *Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918-1939) a jejich místo ve střední Evropě*. Sv. 1 a 2. Praha: Karolinum, 2010. /Oddíl: Právní věda v meziválečném Československu, s. 11-318, zvl. VOJÁČEK, Ladislav. Brněnská právnická fakulta v meziválečném období let 1919 – 1939, s. 126-247./
- MÍŠKOVÁ, Alena. *Německá (Karlova) univerzita od Mnichova k 9. květnu 1945*. (Vedení univerzity a obměna profesorského sboru.) Praha: Karolinum, 2002. /Něm. rozš. vyd. 2007./
- NAVRÁTIL, Michal (ed.). *Almanach československých právníků*. Životopisný slovník čs. právníků, kteří působili v umění, vědě, krásném písemnictví a politice od Karla IV. počínaje až na naše doby. Praha: nákl. vl., 1930.
- SKŘEJPKOVÁ, Petra (ed.). *Antologie československé právní vědy v letech 1918-1939*. Praha: Linde, 2009. /Životopisné medailony s ukázkou z díla a vybranou bibliografií./
- SKŘEJPKOVÁ, Petra, SOUKUP, Ladislav (edd.). *Antologie české právní vědy*. (2. polovina 19. století až 30. léta století 20.). Praha: Univerzita Karlova; Karolinum, 1993.
- HORÁK, Ondřej. Dějiny české právní vědy a biografické projekty – stav a perspektivy. In VOJÁČEK, Ladislav (ed.). *Tradice, současnost a perspektivy české a slovenské právní vědy a výuky práva*. Brno: MU, 2010, s. 47-66 (CD-ROM). /Podrobný přehled bibliografické literatury./
- WEINBERGER, Ota, KUBEŠ, Vladimír (edd.). *Brněnská škola právní teorie*. Normativní teorie. Praha: Karolinum, 2003. /Něm. vyd. Wien : Manz, 1980./